

Pakistanlı ve Hindistanlı Seyyahların Seyahatnamelerinde Konya Kültürü

Konya Culture in the Travelogues of Pakistani and Indian Travelers

Recep DURGUN * Öz

Urdu edebiyatında seyahatname türü her ne kadar yeni bir tür olsa da son asırda hatırı sayılır bir birikime sahiptir. Seyahatnameler seyahat edilen bölge ilgili önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu eserler kültürler arası etkileşimde de önemli bir rol oynamaktadır. Pakistanlı ve Hindistanlı seyyahların XX. yüzyılda Türkiye'ye olan ilgileri artmıştır. Pakistan ve Hindistan'dan gelen seyyahların çoğu İstanbul'dan sonra en çok Konya'yı ziyaret etmişlerdir. Bunun en önemli sebebi Mevlana Celeddin Rumi'ye olan sevgi ve bağlılıklarıdır. Bu seyyahların Konya'yı ziyaretinin temel amacı Rumi'nin türbesinin ziyaret ederek sevap kazanmaktır. Dolayısıyla Pakistanlı ve Hindistanlı seyyahların Türkiye seyahatnamelerinin Konya bölümleri Konya'nın coğrafi konumu, ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı hakkında bilgi aktarmalarının yanında Mevlana ve Mevlevilik ile ilgili bilgileri içermesi açısından da önemli kaynaklardır. Teknolojik gelişim, seyahat araçlarının çeşitliliği sonucu seyahatlerin kolaylaşması, ticari faaliyetlerdeki çeşitlilik, düzenlenen ilmi kongrelerin yaygınlaşması ülkeler arasındaki insani hareketliliği artırmıştır. Buna paralel olarak Hindistan ve Pakistan'dan da Türkiye'ye gelen kişi sayısı artmıştır. Bunun doğal sonucu olarak seyahatnameler de artmıştır.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Urdu Dili ve Edebiyatı Bölümü
durgunrecep@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9305-0637
Konya / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Selçuk University,
Faculty of Literature, Department of
Urdu Language and Literature
durgunrecep@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9305-0637
Konya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Urdu dili, seyahatnameler, Konya, Pakistan, Hindistan.

Abstract

Despite being relatively a new genre in Urdu Literature, the travelogues inscribed in the last century possess a considerable body of literature. Travelogues are substantial information sources regarding the travel region. These works also play a major role for intercultural interaction. In the 20th century an increasing amount of interest of Pakistani and Indian travelers on Turkey becomes more striking. Most of the travelers from these countries visited Konya following Istanbul, which rests on their love and devotion to Rumi. The major reason for their visit to Konya is to commit deeds and earn celestial rewards. Hence, in addition to reporting significant information about the geographical location, and the economic, political, and cultural structure of Konya, these travelogues also serve as substantial sources for providing information about Rumi and Mevlevism as well. Technological

Başvuru/Submitted: 19/01/2023

Kabul/Accepted: 18/07/2023

development, ease of travel as a result of the diversity of travel tools, diversity in commercial activities, and widespread scientific congresses have increased human mobility between countries. Parallel to this, the number of people coming to Turkey from India and Pakistan has increased. As a natural result of this, travelogues have also increased.

Keywords:

Urdu Language, travelogue, Konya, Pakistan, India.

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Seyahatname diğer türlere nispetle Urdu edebiyatında yeni bir edebi türdür. Ancak bu tür yeni olmasına karşın kısa sürede önemli bir birikime ulaşmıştır. Her ne kadar seyahatnameler tarihi vesika özelliği taşımasa da, insanların farklı toplumların tarih, kültür medeniyetleri tanımaları için önemli eserler sınıfındadır. “Dünyanın dört bir yanında farklı kültür, dil ve medeniyete sahip toplumlar vardır, insanın oturduğu yerden bu toplumlar hakkında bilgi sahibi olması çok zordur. Uzak diyarlara seyahatler yaparak bunları yazan İbni Batuta ve Marko Polo gibi seyyahların seyahatnamelerinden paha biçilemez bilgiler edinilebilir. Urdu edebiyatı da seyahatname türünden yoksun değildir. Kutsal topraklardan tutun da dünyanın dört bir yanına yapılmış seyahatlerden hatırı sayılır bir seyahatname birikimi meydana gelmiştir” (Fatıma, 2014, s. 21). Özellikle XXI. yüzyılla birlikte seyahat araçlarının gelişimi ve yolculuğun kolay hale gelmesi, teknolojik icatlara paralel olarak iletişim araçlarındaki çeşitlilik ve gelişim, ticari faaliyetlerin artması, farklı ülkelerde düzenlenen kongreler ülkeler arasındaki insan hareketliliğini artırmıştır (Dittah, 2020, s. 170). Hindistan ve Pakistan’dan Türkiye’ye seyahat eden kişiler, ister edebiyatçı olsun ister olmasın seyahatleri süresince gözlemlerini ve deneyimlerini kaleme almışlar bu da Urdu seyahatnamelerinde artışı hızlandırmıştır.

Pakistanlı ve Hindistanlı edebiyatçı ve seyyahların önemli güzergâhlarından biri de Türkiye’dir. “Urdu dilinde Türkiye hakkında kaleme alınmış seyahatnamelerde şehir tasvirlerinin yanı sıra, eğitim, sosyal durum ve kültür gibi hayatın önemli unsurlarına yer verildiği gibi bunların Hindistan ve Pakistan’daki durumla karşılaştırılmasına yer verilmiştir” (Ahmed, 2018, s.4). Türkiye hakkında yazılmış ilk Urdu dilindeki seyahatname Allam Şibli Numani’nin “Sefername-i Rum-u Şam-u Mısır” isimli eseridir (Gul, 2021, s. 174). Numani’nin 1894 yılında yayımlanan bu eserinde Osmanlı Devleti dönemindeki İstanbul tarihi, sosyal hayat, eğitim, kadınların eğitimi, askeri okullar, tarihi binalar, Türklerin yaşam tarzı, yeme içme gibi pek çok konuda önemli bilgiler vardır. Numani yolculuk yaptığı geminin İzmir Limanı’nda verdiği mola esnasında burada kısa bir gezinti yaparak, gözlemlerini şehir hakkında kısaca bilgilerle aktarmıştır. Daha sonra İstanbul’a gelen Numani Türkiye hakkında yazdığı tüm bilgileri bu şehirden yazmıştır dolayısıyla bu seyahatnamede Konya ile ilgili bilgiye rastlanmaz (Numani, 1894). Türkiye hakkında yazılmış Urdu dilindeki ilk seyahatnamelerden bir diğeri sayılan Munşi Mahbub Alem’in kaleme aldığı Sefername-i Yurup adlı eserdir. Bu seyahatnamede de Türkiye’nin tarihi, sosyal yapısı, eğitim durumu, kadınların sosyal hayatta yeri, tarihi mekânlar ve camiler ile ilgili ayrıntılı bilgiler vardır. Ne yazık ki Mahbub Alem de Konya’ya gelmemiştir (Alem, 1908). Dolayısıyla bu ikinci önemli seyahatnamede de Konya hakkında bir bilgi yoktur.

XX. yüzyılın ortalarından sonra Türkiye’ye gelen Hindistanlı ve Pakistanlı seyahatname yazarlarının İstanbul’dan sonra en çok önem verdikleri şehir, 1071 Malazgirt Savaşıyla kapıları açılan Anadolu’nun en eski şehirlerinden ve uzun bir süre Anadolu Selçuklu Devleti’nin iki asır başkentliğini yapmış kadim medeniyet şehri Konya’dır. Konya’ya gösterilen ilgi tesadüfi değildir, tıpkı Tanpınar’ın *Beş Şehir* seçkinde bu şehrin de bulunması gibi. “Kitaptaki beş şehrin hikâyesi veya tasviri,

tanıtılması için söylenebilecek ortak özellik, eskinin değerleriyle geleceğe uzanan Türk şehirlerinin tarihi ve kültürel maceralarını ve ümitlerin aksettirmesidir” (Harmanlı 2016: 34). Batılı ve Doğulu seyyahların yolunun Konya’ya düşmesinin en önemli gerekçesi farklı medeniyetleri beşiklik etmesi ve kentin önemli tarihi yolların geçiş yolu üzerinde bulunmasıdır (Eravşar, 2016, s. 271). Hindistan ve Pakistanlı seyyahların Konya’yı ziyaretlerinin başlıca sebebi ise alt kıtada iyi tanınan Hz. Mevlana Celaleddin Rumi’nin türbesini ziyaret etme isteğidir. Seyyahlar ülkelerine döndüklerinde kaleme aldıkları seyahatnamelerde gezdikleri yerlerin sadece coğrafi özelliklerini dile getirmekle kalmayıp aynı zamanda bölgenin kültürel özelliklerini eserlerine yansıtmuşlardır. Bu makalenin temel amacı Pakistanlı ve Hindistanlı seyyahların seyahatnamelerinde Konya’ya bakış açılarını ortaya koymaktır. Ayrıca Duru’ya (2012) göre her ne kadar Batılı seyyahların çoğu, seyahatnamelerinde öznel değerlendirmeler yapmış olsalar da eserlerinin Mevlevilik tarihi açısından önemli kaynaklar olduğu gibi Pakistanlı ve Hindistanlı seyyahların da Türkiye gezilerinde önemli bir yer tutan, zaman zaman gözleme dayalı zaman zaman tarihi bilgi aktarımı şeklinde Mevlana ve Mevlevilik ile ilgili anlatılar da önemli kaynaklardır.

Urdu Seyahatnamelerinde Konya

Dr. Seyyit Ahter Çağferi’nin 2011 yılında İlm-u İrfan Publications tarafından Lahor’da yayımlanan *Seyyahon ki Cennet Turki (Seyyahların Cenneti Türkiye)* isimli seyahatnamesinde Konya’ya on iki sayfa ayırmıştır. Yazar, seyahatnamesinin Konya bölümünü sadece Mevlana Celaleddin Rumi ve Şemsi Tebrizi’ye ayırmıştır. Bu bölümde Mevlana ve Şems’in türbelerinden ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. Ayrıca Rumi’nin aile efradından zikredilmiş ve menkıbelere de yer verilmiştir. “Her şehrin kendine has güzel kokusu olur. Otobüsümüz Konya’ya girer girmez acayip bir ruhani atmosfere girdiğimizi hissettik. Yolun sağında solunda yüksek binalar, büyük büyük dükkanlar, oteller ve restoranlar vardı. Çarşı oldukça kalabalıktı.” (Çağferi, 2011, s. 162). Çağferi’nin anlatımında kullandığı tasvirlerden kendisinin iyi bir gözlemci ve edebiyatçı olduğu anlaşılmaktadır.

Çağferi seyahatnamesinin Konya bölümünün büyük bir kısmını Mevlana Celaleddin Rumi ve Şemsi Tebrizi’ye ayırmıştır. Çağferi’nin Mevlana Türbesi’nin anlatırken kullandığı tasvirler çok canlıdır. “Mezarın yeşil kubbesi yuvarlak değil silindirik. Üzerinde yukarı doğru şeritler var. İç avlunun ortasında bir fıskiye var. Sağ taraftaki küçük bir kapı içinde küçük ve büyük tencereler, ocak, kantar, semaver, ibrik ve tepsilerin olduğu mutfağa açılıyor. Uzun sakallı ve bıyıklı erkek heykelleri yemek pişirmekle meşguller. Bir de ortasında bir çivi olan sema talimi tahtası mevcut” (Çağferi, 2011, s. 163). Seyahatnamesinin dili ve üslubundan çok iyi bir gözlemci olduğu anlaşılan Çağferi’nin derin edebiyat bilgisi de eserine yansımıştır. Tasvirleri çok ilgi çekicidir. Şems-i Tebrizi türbesine giderken gördüğü manzarayı şöyle tasvir eder: “Otobüsten indiğimiz yer bize çok eski bir bölge olduğunu kendisi anlatıyordu. Eski binalar, eski hamamlar, eski cami, eski ağaçlar ve eski çarşı vardı” (Çağferi, 2011, s. 164).

Çağferi seyahatnamesinde Konya’nın coğrafi özellikleri hakkında herhangi bir bilgi yer vermemiştir. Seyahatnamenin tamamına bakıldığında Çağferi, tarihi,

coğrafi, padişahlar, dini ve sosyal hayat, kültür ve medeniyet, yaşam tarzı ve siyasi konularla ilgili ayrıntılı yorumlar yapmıştır. Konya eski ve yeni medeniyetin harmanladığı bir şehir olması sebebiyle de seyyahların ilgisini çektiği için Cağferi de insanları gözlemlerken “Kadınları çoğunun başı ipekten başörtüleriyle kapalı ve vücutlarını iyice örten elbiseler giymişlerdi” (2011, s. 142) şeklinde ifadesiyle sosyolojik yapı hakkında da kısaca değerlendirme yapmıştır. Seyahatnamenin yazarı Konya’nın sosyolojik coğrafi, ekonomik, siyasi, sosyal yapısına yer vermek yerine Konya’nın en tanınan manevi mimarlarından Celaledin Rumi ve tasavvufla ilgili konuları ifade etmeyi tercih etmiştir. *Seyyahon ki Cennet*, her açıdan tam edebi değeri olan bir eserdir. Bu seyahatnamenin hem üslubu hem de edebi yönü oldukça kuvvetlidir. Seyyah yolculuğu esnasında gözlemlendiği şeyleri en ince ayrıntılarıyla aktarmış kimi zaman da sade düşüncelerini sade bir üslupla, ilmi ve edebi ifadeleri de teşbih, istiare ve kinaye sanatlarını kullanarak süslü ve ağdalı bir ifade tarzını seçmiştir. Bu seyahatname sadece Türkiye hakkında bilgi vermekle kalmayıp okuyucusuna da adeta seyyahla birlikte yolculuk yapıyormuş hissi vererek haz almasını sağlamaktadır.

Prof. Dr. Gulam Hüseyin Zülfikar’ın 2001 yılında Elfisad yayınları tarafından Lahor’da yayımlanan *İstanbul Turki: sefer u Hızır min* adlı seyahatnamesi’nin kapak fotoğrafı Mevlana Türbesi’dir. Uzun süredir Konya ve Mevlana’ya ziyaretiyle yanıp tutuştuğunu belirten Zülfikar, Mevlana Türbesi’ni oldukça ayrıntılı bir biçimde okuyucusuna aktarır:

“Mevlana Rumi’nin türbesine girdiğinizde üç uzun yol görürsünüz. İçeri girer girmez iki tane büyük içinde el yazmalarının bulunduğu vitrin görünür. Bunların içinde Mevlana’nın kendisini tashih ettiği süslemeli Mesnevisi de bulunur... Diğer tarafta Mevlana’nın aile efradı ve yakınlarının mezarları ve ileride Hz. Mevlana’nın nur dolu kabri bulunur. Asıl kabirler aşağıda toprak içindedir. Yukarıdaki sandukalar semboliktir” (Zulfikar, 2001, s. 198-199). Zülfikar’ın seyahatnamesi bütün sanatsal özellikleri taşımaktadır. Uzun yıllar Türkiye’de Urdu dili öğretimini görevini üstlenen ve iyi bir edebiyatçı olan Zülfikar, seyahatnamesini teşbih, istiare, tasvir ve şiirlerle süsleyerek daha çekici hale getirmiştir.

Zülfikar seyahatnamesinde Mevlana Celaledin-i Rumi müzesini öyle ayrıntılı anlatır ki okuyucusunu da bu ziyarete adeta ortak eder. Yazar daha sonra Selçuk Üniversitesi ile ilgili genel bilgiler aktarır. Seyahatnamede Konya kültürü ve geleneğine dair herhangi bir bilgi bulunmaz. Zülfikar seyahatnamesinde tarih ve coğrafya hakkında oldukça titiz davranmış, kolay bir anlatım üslubu seçmiş, yer yer tasvirlerle detaylar hakkında bilgiler vermiştir.

Tahir Enver Paşa’nın *Turki min Paşa* adını verdiği seyahatnamesinin Konya bölümü bu şehrin yemek kültürünün en önde gelen yemeği etli ekmeğin övgüsüyle başlar. Paşa, hem yemeğin sunumu hem de lezzetinden övgüyle bahseder. Diğer seyahatnamelerde olduğu gibi Paşa da Konya ile Mevlana Celaledin Rumi’yi birbirinden ayıramaz iki parça olarak tavsif eder. “Konya ve Mevlana Celaledin Rumi birbirlerinin vazgeçilmezleridir. Bunlardan biri aklıma geldiğinde diğeri kendiliğinden gelir” (Paşa, 2019, s. 243). Paşa’nın seyahatnamesinde Konya bölümü oldukça uzun anlatılmış olmasına rağmen bölümün çoğu Mevlana Celaledin

Rumi'nin hayat hikâyesi ve Mevlana Müzesi'nin tanıtımıyla doludur. Bu bölümde Konya ile ilgili sosyolojik, kültürel ve ekonomi değerlendirmeler de vardır.

“Konya’da bir tur attığımızda en yüksek binan Kule Site olduğunu gördük. Bu bina kır iki katlı ve 163 metre uzunluğunda. Konya Orta Anadolu’dadır. Nüfus bakımından Türkiye’nin yedinci büyük şehridir. Ekonomisi ve sanayisi gelişmiştir. Burada pek çok otomotiv parçaları, makinalar, zirai araç gereçler, kimyevi üretim tesisi, kâğıt, tekstil ve deri fabrikaları mevcuttur. Pek çok şehir gibi Konya’nın tarihi de çok eski dönemlere dayanmaktadır. Modern tarih döneminde gerçek değerine Selçukluların burayı başkent yapmasıyla kavuşmuştur.” (Paşa, 2013, s. 243)

Yazar şehrin coğrafi konumundan bahsettikten sonra ekonomik, tarihi, sosyal ve kültürel yönleri hakkında da kısa bilgiler verir. Daha sonra şehrin tarihinden de kısaca bahseder. Şehrin başlangıçtan günümüze aldığı isimleri zikrettikten sonra, Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki durumu hakkında da kısa bilgiler verdikten sonra Mevlana Celaleddin Rumi'nin şehre geliş hikâyesini anlatır. Ardından Mevlana'nın burada geçirdiği kırk beş yılı ayrıntısıyla birlikte ortaya koyar. Mevlana'nın eserleri ve öğretileri ve Mevlevilik hakkından ayrıntılı bilgilerle birlikte menkıbeler de anlatır. Mevlevilik ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermesi bu kitabı Urdu dilini bilenler için önemli bir kaynak haline getirmektedir.

Hekim Muhammad Said Dehlevi'nin kaleme aldığı ve 1960'ta Karaçi'de Hemderd Akademi tarafından yayımlanan Türkiye, Avusturya, Yugoslavya ve İsviçre'deki gözlemlerini kaleme aldığı seyahatnamesinde Konya'ya hatırı sayılır bir yer ayrılmıştır. Dehlevi'nin seyahat esnasında yolculuğa dair her ayrıntıyı kaleme alması seyahatnamenin hacmini artırmış ve zaman zaman bu eseri bir seyahatnameden çok hatırat olduğu fikri okuyucuda uyanmaktadır. Dehlevi, Konya şehrinin iki ana sembolü olduğunu bunlardan birinin Mevlana Celaleddin Rumi diğersinin ise halı olduğunu belirtir. Konya bahsinin hemen önünde uzun uzadıya Mevlana Celaleddin Rumi'nin hayat hikâyesi, eserleri, felsefesi ve tasavvuf ile ilgili geniş bilgiye yer vermiştir. Yaklaşık kırk sayfalık Konya bahsinin yirmi sayfası Mevlana Celaleddin Rumi'ye ayrılmıştır.

Dehlevi daha sonra Konya şehrinin tarihi önemine dikkat çekerek Konya isminin nereden geldiği üzerine ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Eski medeniyetlerden günümüze kadar Konya'da hüküm sürmüş devletler hakkında kısa bilgiler verilerek bu şehrin tarihi gelişimi üzerinde ayrıntılarıyla durmuştur. “Konya'nın tarihi önemi: Konya da diğer pek çok şehir gibi tarihi bir öneme sahiptir. Hitit, Roma, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti dönemlerinden beri tarihi ve coğrafi olarak bu şehir önemli olagelmiştir” (Dehlevi, 1960, s. 107). Seyahatnamede Dehlevi'nin eser kaleme almada cevheri açıkça görünmektedir. Kendine has üslubuyla gözlemlerini en ince ayrıntısına kadar aktararak okuyucusunu da yolculuğuna ortak etmektedir. Bu seyahatname onun edebiyat bilgisine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Urdu seyahatnamelerde yaygın olan meşhur şiirlerini kullanımını bu eserde görmekteyiz. Aktardığı tarihi bilgilerden Dehlevi'nin tarih hakkında da derin bilgiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Seyahatname 1960'ların Konya'sı hakkında Hintli bir gezginin gözünde bilgilerin aktarılmış olması bu eseri daha da değerli

kılmaktadır. Dehlevi'nin Konya seyahati günübürlük bir yolculuk olduğu için Konya'nın sosyolojik, ekonomik, siyasi ve sosyal durumu hakkında bilgiler içermemektedir. Bunun yerine Dehlevi Konya ve Mevlana hakkında önceden araştırıp edindiği bilgileri aktarmıştır.

Profesör İbadet Barelvi, Ankara Üniversitesi Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda iki yıl görev yaptıktan sonra kaleme aldığı "Turki min Do Sal" isimli seyahatnamesinde Türkiye'nin pek çok ilini gördüğünü zikreder. Seyahatnamenin ön söz kısmında Barelvi Türkiye ve Türk halkı hakkındaki düşüncelerini şöyle beyan eder: "Bu defasında Türkiye'yi daha yakından tanıma fırsatı buldum ve Türk halkının gelenek, görenek ve kültürüne dair her yönü beni adeta kendin aşık eder bir tarzda karşıma geldi. Ben bu aziz ve müstesna milletin her şeyine hayran kaldım. İşte bu hayranlığımın hikâyesini bu seyahatnamede kaleme aldım" (Barelvi, 1986, s. 7).

İbadet Barelvi, Mevlana Türbesi'ni ziyarete giderken gördüğü gözlemediği Konya manzarasını ayrıntılı bir biçimde dile getirirken aynı zamanda Konya'nın tarihi hakkında da kısa bilgiler vermeyi ihmal etmez. "Yolda yeni inşa edilmiş binalarla birlikte eski binalar da görünüyordu. Konya bir zamanlar Selçuklulara başkentlik etmiş bir şehirdir, bundan dolayı burada Selçuklu sultanlarının inşa ettirdiği cami ve saraylar da mevcuttur. Selçuklulardan önce bu bölge Roma ve Bizanslıların egemenliği altındaydı. Bu döneme ait eser kalıntıları az da olsa mevcuttur. Mevlana Celeleddin Rumi'nin türbesi, Alaaddin Camii, Sultan Selim Camii, İslamî dönemin hatıralarını tazeleyen muhteşem eserlerdendir" (Barelvi, 1986, s. 9). Barelvi seyahatnamesinde 'afiyet olsun', 'istiyorum', 'güle güle' vb. gibi Türkçe ifadeler kullanmış bunların Urdu dilindeki karşılıklarını parantez içinde vermiştir. Böylece seyahatnamedeki anlatımın daha canlı hale getirmiştir. Konya'ya gelmeden önce bölge kültürü ile alakalı araştırma yaptığı ve bilgi edindiği anlaşılan Barelvi, buranın yemek kültürüyle ilgili bilgileri de okuyucusuna aktarır. Barelvi üç kez Konya'ya gelmiş her defasından Mevlana Celeleddin Rumi'nin türbesini ziyaret etmiştir. Konya ile en çok bilgiyi ilk ziyaretinin ardından vermiştir. Dil ve edebiyatçı olan Barelvi'nin seyahatnamesi oldukça akıcı ve basit dile sahiptir. Gezdiği bölgedeki gözlemlerini ayrıntılı tasvirlerle ve zaman zaman Türkçe kalıp cümleler kullanması eserin anlatım gücünü artırmaktadır. Barelvi seyahatnamesini Mevlana, İkbâl ve diğer bazı şairlerin beyitleriyle süslemiştir.

İkbâl Mandvia'nın 2016 yılında yayımlanan "Cennet-i Arz İstanbul" isimli seyahatnamesinde Türkiye'nin sadece dini mekânlarına değinilmiş, gezilen şehirlerin sosyal, siyasi, içtimai, ekonomik ve kültürel yönleriyle ilgili bilgilere yer verilmemiştir. Eserin ön söz kısmında Türkiye'nin Müslümanlar için bir kültürel merkez ülkesi olduğuna vurgu yapılmıştır (Mandvia, 2016: 10). Eserin kırk yedi-ellinci sayfaları arasında Mevlana Celeleddin Rumi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler seyyahın daha önceden edindiği bilgilerdir zira kendisi Konya'ya gelme imkânı bulamamıştır. Mevlana ilgili anlatı bölümünde tasvirler öyle canlıdır sanki seyyah burayı kendi gözüyle görmüştür. Ancak ne yazık ki yazının son bölümünde Mandiva burayı görme hasretini dindiremediği için son derece üzgün olduğuna dair ifadeler kullanmıştır.

Halil Ahmed'in 1973 yılında İslamic Publications tarafından yayımlanan *Turki: Kadim ve Cedid* adlı seyahatnamesinde Konya önemli bir yer tutar. Ahmed Konya'yı

Türkiye'nin dört önemli şehrinden biri olarak tavsif ederken Mevlana Celeleddin Rumi'nin şehre kattığı değerden şöyle bahseder: "Konya Anadolu Selçuklulara üç asır başkentlik yapmıştır. Fakat şehir bugünkü şöhretini ne onu başkent yapan Sultan Mesud Kılıçarslan'dan, ne Bizanslılarla yaptığı savaşlarda büyük başarı elde eden I. Gıyaseddin Kılıçarslan, ne İzzeddin Keykavus, ne de Anadolu Selçukluların altın devrini yaşadığı Alaaddin Keykubad'dan alır. Şehir şöhretini halen tüm dünyanın gönüllerine hitap eden büyük İslam mutasavvıfı Mevlana Celeleddin Rumi'ye borçludur." (Ahmed, 1972, s. 220). Ahmed'in seyahatnamesi 1970'li yıllarının Konya'sının sosyal kültürel yönlerini aksettirmesi açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Yazar, köylerde, kasabalarda ve şehirlerde gördükleri kadınların kıyafetlerini mukayese ederek hem Cumhuriyet devrimlerinin meydana getirdiği değişime işaret eder, hem de bu devrimlerin köy ve şehir hayatındaki etkilerini karşılaştırarak kılıf kıyafet alanındaki değişimlerin şehirlerdeki kadınları daha fazla etkilediğine hükmeder. Halil daha sonra gözlemlerinde Konya'nın, Türkiye'nin en dindar ve muhafazakâr şehirlerinden biri olduğunu vurgular. Ayrıca Konya halkının kendi çabalarıyla yaptırdığı imam hatip liseleri ve İslam Enstitüsü'nde övgüyle bahseder. "Eğer Anadolu'da eş kenarlı bir üçgen çizecekseniz bunun bir kenarı Ankara, bir kenarı Kayseri ve diğer kenarı da Konya olmalıdır. Konya, Türkiye'nin en doğulu en dindar şehirlerinden biridir. Şehir başlangıçta planlı bir yerleşime sahipmiş gibi görünse de şimdilerde camileri, minareleri ve düz çatılı binalarıyla düzensiz bir görünüm arz ediyor" (Ahmed, 1972, s. 237). Ahmed seyahatnamesinin ilerleyen sayfalarında Hititler döneminde ve Roma İmparatorluğu döneminde Konya tarihiyle bilgiler vermesi onun şehre gelmeden önce buranın tarihiyle ilgili derin araştırmalar yaptığının bariz göstergesidir. Hititler dönemi, Roma dönemi, Anadolu Selçuklular dönemi ve Osmanlı döneminde Konya'daki ilmi, ictimai ve siyasi gelişmeler hakkında yazar kronolojik bilgiler aktarmıştır. Şehrin tarihi geçmişi hakkında bilgi verdikten sonra okuyucusuna günümüz Konya'sı hakkında bilgiler verirken tarihi arka plana daima göz önünde tutar. "Yolda Selçuklular ve Osmanlılar dönemine ait eski eserler davetkâr bir manzarayla bizi karşılıyor. Şehirde ruhani bir atmosfer var. İstanbul gibi burada da çok sayıda cami var. Çekici minareleri ve yeşil kubbeleriyle camiler gönlümüze cezbediyor. Hz. Mevlana'nın türbesinin hemen yanındaki Sultan Selim Cami, şehirdeki Osmanlı eserlerinden en güzellerinden biridir." (Ahmed, 1972, s. 239). Ahmed daha sonra Alaaddin Tepesi hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra, Konya'da bulunan tarihi camiler hakkında kısa bilgiler aktarır. Seyahatnamede İplikçi Camii, Hatun Mescidi, Kapu Camii ve Aziziye Camiilerinin banileri hakkında bilgilerle birlikte bu camilerin yapım tarihi ve mimari özelliklerine de kısaca değinilmiştir. Ahmad sonraki sayfalarda Konya'da bulunan tarihi yapılar üzerinde Selçuklu ve Osmanlı mimarisini karşılaştırarak "Selçuklular 'Celal'e Osmanlılar ise 'Cemal' ağırlık vermişlerdir ibaresiyle (Ahmed, 1972, s. 262) Osmanlıların Selçuklulardan aldıkları mirası daha da estetik hale getirdiklerini ifade eder.

Halil Ahmed kaleme aldığı seyahatnamesinde Türkiye'nin geçirmiş olduğu siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel değişimleri ayrıntılarıyla zikretmiştir. Eserde Konya'nın siyasi, kültürel ve sosyolojik yapısının yanında mimari eserleri hakkında geniş ve doyurucu bilgileri aktarır. Seyahatnamede kullandığı tasvirlerle seyyah

okuyucusunu da kendi yolculuğuna dâhil etmeyi başarır. Eserde verilen tarihi bilgilerin doğruluğu ve kronolojik sıraya dikkat edilmiş olduğu göz önüne alınırsa Ahmed'in gelmeden önce Konya ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi edindiği anlaşılmaktadır.

Muhammed Mübeşşir Nezir'in "Sefername Turki" isimli 2009 yılında elektronik kitap olarak yayımladığı şehir sayısı bakımında Türkiye hakkında en geniş Urdu dilindeki seyahatnamelerden biri olmasına karşın Konya'nın tarihi, kültürel, siyasi ve sosyolojik unsurların yer almadığı bir eserdir. Bunun yerine seyyah Konya'ya Mevlana Celaleddin Rumi ile özdeşleştirmiş ve Mevlana, Mesnevi, Sema, Mevlevilik ve tasavvuf ile ilgili geniş bilgiler vermeyi tercih etmiştir (Nezir, 2009, s. 145-160). Eserin Konya bölümünde yazar, birden "Tasavvufun Evrensel Yönü", "Tasavvufun Müspet Yönü" ve İslam ve tasavvuf gibi konulara yer vererek bir seyahatnamede olmaması gereken konuları ele almıştır. Bundan dolayı eser seyahatname türünden zaman zaman uzaklaşmıştır.

Mevlana Mufti Abdurrauf Sukhri'nin kaleme aldığı ve Mektebetu'l-İslam tarafından Karaçi'de yayımlanan seyahatnamede Konya'ya geniş yer ayrılmasına rağmen şehrin tarihi, kültürel, sosyolojik yönlerinden ziyade Mevlana ve Mevlevilik ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Eserde Mevlana Celaleddin Rumi'nin türbesi ve Şemsi Tebrizi Camiinin şadırvanı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca Mevlana Celaleddin Rumi'nin günümüz Konya halkı üzerindeki etkisine de kısaca değinilmiştir. "Konya bugün gelişmiş bir şehirdir. Dünyanın her tarafından bu şehre ziyaretçiler gelmektedir. Avrupa ülkelerinden gelen kadınlar bu şehirde yarı açık dolaşmaktadırlar ancak yerli Müslümanlar ve onların hanımları böyle değiller. Müslüman kadınlar uzun elbiseler giymekte ve başlarını da kapatmaktadırlar. Bu da sekiz asır önce burada yaşamış Mevlana Celaleddin Rumi'nin etkisiyledir. Şehirdeki dükkânlarda, evlerde, çarşıda pazarlarda insanların Mevlana Celaleddin Rumi'ye sevgi ve bağlılıklarını gösteren sembollere rastlanmaktadır" (Sukhri, [t.y.], s. 123-124).

Hukukçu ve uzun süre avukatlık yapmış olan Muhammed Şerif, altmış dokuz kişilik hukuk heyeti ile hukukla ilgili bir toplantı için yapmış olduğu Türkiye gezisini yine aynı yıl *Zuban-ı Yar-i Men Turki* isimli seyahatnamesini Lahor el-Faysal yayın evinden yayımlatmıştır. Şerif, İstanbul ve Bursa'yı kapsayan gezisini Osmanlı Devleti tarihini de içeren bilgilerle aktarmıştır. İstanbul ve Bursa'nın tarihinin yanı sıra bu iki ilde toplumsal durum, ekonomi, coğrafi ve kültüre ve geleneğe dair önemli bilgiler aktarmıştır. Şerif'e göre heyette bulunan üyelerin tamamının Konya'ya gitme arzuları olduğu halde yolun uzun ve yorucu olacağı endişesiyle içlerinde sadece Çohdri Muhammedin Ensari'ye nasip olduğunu belirtir. "Otobüsle on saat gidiş on saat geliş bu çok yorucu fakat aşk ve sevgiye paha biçilemez" (Şerif, 2013, s. 65) ibaresiyle seyyah, Hz. Mevlana Celaleddin Rumi'ye duyulan aşkı itiraf eder ancak farklı sebeplerle kendisine bu yolculuğun nasip olmadığını ifade eder. Çohdri Muhammedin Ensari'nin Konya'da sadece iki saat geçirdiğini bununda Hz. Mevlana Celaleddin Rumi'nin türbesinde geçtiğini ifade ederek arkadaşının duyduğu aşk için katlandığı yolculuk zahmetine vurgu yapar. Şerif'in gidemediği halde Konya'dan uzun uzadıya bahsetmesi Hz. Mevlana Celaleddin Rumi sebebiyle Konya'ya duyduğu hasretin önemli bir göstergesidir. Ayrıca seyahatnamesinin kapağına sema ayini icra eden

dervişlerin fotoğrafını koymasda Şerif'in Mevlana ve Konya'ya beslediği sevginin göstergesidir.

Firuz Şah Geylani'nin 2014 yılında yapmış olduğu gezisini aynı yıl *Yar-i Turki* ismiyle Lahor Cumhuri Publications tarafından yayımlanmıştır. Geylani, Konya'nın coğrafi konumu hakkında bilgi verdikten sonra bu şehre yaklaştıkça kalbinin daha hızlı atamaya başladığını belirterek şehre karşı duyduğu sevgiyi izhar eder. Anna Marie Şimmel'in Konya ve Mevlana Celaleddin Rumi'ye karşı aşkından bahsederek bu şehrin Allah dostlarının kesişme noktası olduğunu vurgular. Seyyah daha sonra Konya'nın kısa tarihinden bahseder. Şehre niçin bu isim verildiğini ise "iki yorgun dervişin 'artık burada konalım' ibaresiyle buranın adının Konya olduğunu belirterek tarihi gerçeklikten uzak menkıbeye yer verir.

Geylani seyahatnamesinin Konya bölümünün büyük bir bölümünü Hz. Mevlana'nın hayatı ve Konya'daki yaşamına dair tarihi bilgilere ayırır. Türbe ziyareti esnasında çok duygulandığı ifade eder. "Gerçi benim Farsçam çok iyi değil ama yine Rumi'nin huzurunda okuduğum rubaiyi anladım ve gözyaşlarına hâkim olamadım. Etrafımdaki Avrupalı turistler şaşkın şaşkın bana bakıyorlar, kim bilir içlerinde bu adam ne oldu diyorlardı" (Geylani, 2014, s. 74). Geylani'nin Konya ziyareti çok kısa olduğu için ifadeleri gözlemden çok bilgi aktarımı tarzındadır.

Prof. Dr. Zahid Munir Amir, 2019 yılında yapmış olduğu Türkiye seyahatini *Türki Name: Diyar-ı Şems* adlı seyahatnamesiyle kaleme almıştır. Seyahatname 2019 yılında Lahor'da Book Corner tarafından yayımlanmıştır. Kitabın kapağında hem Sultanahmet Camii hem de sema ayini icra eden dervişler vardır. Munir, seyahatnamesinin Konya bölümüne Konyalıların Mevlana Celaleddin Rumi'ye karşı ilgisizliği ve bilgisizliği üzerine sitemleriyle başlar. "Yanında oturan kişinin Mevlana ile ilgisi eski Rumların İslam'la ilgisi gibiydi. Gerçi sorularına cevap veriyordu ama bu cevapların daha çok bilgisiz temelsiz olduğu anlaşılıyordu ve çok pahalıya geliyordu. Pahalı çünkü ne zaman konuşsa ağızından etrafı saran kötü bir koku yayılıyordu" (Amir, 2019, s. 96).

Şehre gelmeden önce kendisinden önce Konya'ya gelen İbni Batuta gibi seyyahların seyahatnamelerinden bilgi edinen Zahid Munir Amir, Mevlana Celaleddin Rumi'nin türbesinin karşısında bir çeşmede abdest alırken su doldurmak üzerine yanlarına gelen iki genç bayana "Mevlana'yı ziyarete mi geldiniz? Sorusu üzerine bayanların "Hangi Mevlana" diye sormaları şaşkınlığı artık üzüntüye dönüşür (Amir, 2019, s. 103). Daha sonra Mevlana Türbesi'ni ziyarete başlayan Münir, burada gördüğu her şeyi ayrıntılarıyla okuyucularına aktarır. Anlatılan bilgilere bakılırsa bunların sadece gözleme dayalı olmayan iyi bir araştırmacı ve edebiyatçı olan Münir'in bilgi birimi sayesinde tarihi gerçeklik çerçevesinde oldukları görülmektedir. Aynı zamanda yer yer Rumi'den beyitlerle anlatımını çekici hale getirir.

Sonuç

Urdu dilindeki kaleme alınmış Türkiye seyahatnamelerinde Pakistanlı ve Hindistanlı yazarlar, zaman zaman gezdikleri şehirler ile ilgili bilgi verirken çok fazla tarihi detaya yer vermişlerdir. Bu da eserin seyahatname türünden uzaklaşarak bir tarih kitabıymış izlenimi uyandırmaktadır. Ayrıca pek çok Konya'yı ziyaret eden pek

çok seyyahın şehir ile ilgili bölümlerinin büyük bir bölümünü Mevlana Celaleddin Rumi'ye ayırmış olmaları şehir hakkındaki bilgileri kısıtlı bırakmıştır.

Hindistanlı ve Pakistanlıların Türkiye'ye genellikle kısa süreli seyahatler yapmışlardır. Bu seyahatlerin genel amacı kutsal mekânları görmektir. Herhangi istihbari bilgi taşıma amacı taşımamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak batıların kaleme aldığı seyahatnamelerle karşılaştırıldığında Hindistan ve Pakistanlı seyyahların seyahatnameleri gezilen şehirler ve insanlar hakkında ayrıntılı bilgi içermemektedir. Çünkü batıların Anadolu'ya yaptıkları seyahatlerin temel amacı buradaki Hitit, Yunan, Bizans ve Roma uygarlıkların izlerini sürmek ve tespitler yapmak veya bölgenin demografik yapısıyla ilgili istihbari bilgiler toplamaktır.

Hint Yarımadasından Konya'ya yapılan seyahatlerin ortak noktası inanç esaslıdır. Alt Kıtada çok iyi tanınan Mevlana Celaleddin Rumi'yi ziyaret iştiyakı şehrin siyasi, sosyal, ekonomik ve tarihi yönünü zaman zaman ikinci planda bırakmıştır. Rumi ile ilgili verilen bilgilerin çoğu gözleme değil ziyaretten önce veya sonra edinilmiş kitabi bilgilere dayanmaktadır. Ayrıca anlatımlara bakıldığında Konya'nın tarihi mekânlarıyla verilen bilgilerin de gözlemden çok tarihi kaynaklardan edinilmiş bilgilere dayandırıldığı saptanmıştır. Yine de Urdu diline kaleme alınmış Türkiye seyahatnamelerinin Konya bölümleri Hint Alt Kıtası okuyucuları için hem şehir hakkında, hem de Mevlana Celaleddin Rumi ve Mevlevilik hakkında bilgi edinebilmeleri için önemli birer kaynaktırlar.

Extended Abstract

Despite being relatively a new genre in Urdu Literature, the travelogues inscribed in the last century possess a considerable body of literature. Travelogues are substantial information sources regarding the travel region. These works also play a major role for intercultural interaction. In the 20th century an increasing amount of interest of Pakistani and Indian travelers on Turkey becomes more striking. Most of the travelers from these countries visited Konya following Istanbul, which rests on their love and devotion to Rumi the major reason for their visit to Konya is to commit deeds and earn celestial rewards. Hence, in addition to reporting significant information about the geographical location, and the economic, political, and cultural structure of Konya, these travelogues also serve as substantial sources for providing information about Rumi and Mevlevism as well. Technological development, ease of travel as a result of the diversity of travel tools, diversity in commercial activities, and widespread scientific congresses have increased human mobility between countries. Parallel to this, the number of people coming to Türkiye from India and Pakistan has increased. As a natural result of this, travelogues have also increased.

Türkiye is one of the leading countries that Indian and Pakistani travelers want to visit in terms of its history, civilization, cultural and social structure. The most important reason of these is the common cultural and religious ties. As a result of the loss of the War of Independence in 1857, with the end of the Turkish domination in the Indian Sub-Continent, Indian Muslims' interest in the Ottoman state increased. In the Balkan Wars and the War of Independence, Indian Muslims provided great financial

assistance to the Turks. The interest of Indian travelers in Anatolia, which started at the end of the 19th century, increased day by day.

One of the cities that Indian and Pakistani travelers most want to see in Türkiye is Konya. One of the main reasons for this is that it is a historical city with an ancient tradition and the tomb of Mevlana Celaleddin Rumi is in this city. Mevlana Celaleddin Rumi is well known in the Indian Subcontinent as well as all over the world. Therefore, Indian, and Pakistani travelers coming to Konya dedicate a large part of the Konya section of their travel books to the life works and poems of Mevlana Celaleddin Rumi. The respect and love for him can be seen in all travel books about Türkiye.

When we examine the travel books of Indian and Pakistani travelers to Türkiye, we see that these travelers mostly visited Konya for a day or a few days. Therefore, it is difficult to find detailed information about Konya in these works compared to the travel books of western travelers. In addition, there are very detailed information about the Mevlana Tomb. They tried to convey the observations made during short trips. On the other hand, before some of the travelers came, the research they made about Konya culture and history reflected the information they obtained in their works.

In their travel books written in Urdu, Pakistani and Indian writers gave a lot of historical details while giving information about the cities they visited from time to time. This gives the impression that the work is a history book by moving away from the travel book type. In addition, the fact that many travelers visiting Konya have reserved a large part of the sections related to the city to Mevlana Celaleddin Rumi, leaving the information about the city limited.

Indians and Pakistanis generally made short trips to Türkiye. The general purpose of these trips is to see the holy places. It is not intended to carry any intelligence information. As a natural result of this, when compared to travel books written by westerners, the travel books of Indian and Pakistani travelers do not contain detailed information about the cities and people visited. Because the main purpose of the travels of the westerners to Anatolia is to trace the Hittite, Greek, Byzantine, and Roman civilizations here and to make determinations or to gather intelligence about the demographic structure of the region.

The common point of travels from the Indian Peninsula to Konya is faith-based. The desire to visit Mevlana Celaleddin Rumi, who is very well known in the Indian Subcontinent, has sometimes left the political, social, economic, and historical aspects of the city in the background. Most of the information given about Rumi is not based on observation, but on book information obtained before or after the visit. In addition, when the narratives are examined, it has been determined that the information given about the historical places of Konya is also based on the information obtained from historical sources rather than observation. Nevertheless, the Konya chapters of Turkey travelogues written in Urdu are an important source for readers of the Indian Subcontinent to learn about the city as well as about Mevlana Celaleddin Rumi and the Mevlevi Order. In the travel books we examined, there is a lot of information about the food and drink, clothing, sociological structure, traditions, and customs of Konya

culture. These travelogues perform an important task for the recognition of Turkish culture in Konya in the Indian Subcontinent.

Kaynakça

- Ahmed, A. (2018). Sefername bilad-i İslamiye min Kahire aur İstanbul ki tasvir nigari. İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası. S. 32. s. 1-34.
- Ahmed, H. (1972). *Turki kadim aur cedit*. Lahor: İslamic Publications.
- Alem, M. (1908). *Sefername-i Yurup*. Patna: Munshi Mohammad Abdul Aziz Pub.
- Amir, Z.(2019). *Turkiname: diyar-ı Şems*. Lahor: Book Corner.
- Barelvi, İ. (1986). *Turki mi do sal: Eyk sefername*. Lahor: İdare-i Edeb u Tenkid.
- Cağferi, S.(2011). *Seyyahon ki cennet Turki*. Lahor: İlm-u İrfan Publications.
- Dehlevi, H.(1960). *Yurup name: Turki, Yugoslavya, Avusturya aur Switserlan ke halat-i sefer*. Karaçi: Hemderd Akademi
- Dittah, R. (2020). *Urdu Sefername min Efsaneviyyet*. Doktora Tezi. Lahor Garrison University.
- Duru, R. (2012). *Meleviname: çeviri metinler ve resimlerle batılı seyahatnamelerinde Melevilik*. Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Eraşar, O. (2016). İngiliz Seyahatnamelerinde Konya. *Seyahatnamelerde Konya*. 267-311. (A. Çaycı, ed.). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Eşref, A. (1993). *Zovk-i Deştneverdi*. Lahor: Seng-i Mil Publications.
- Fatima, S. (2014). Havatin ke Urdu sefername: 2002 se 2012. Karaçi: Encumen-i Terakki Urdu.
- Geylani, F.(2014). *Yar-ı Turki*. Lahor: Cumhuri Publications.
- Gul, C. (2021). *Urdu sefernamon min Turki Tehzib u Temeddun ki Akkasi*. Doktora Tezi. Peşaver Sarhad University.
- Harmancı, A. (2016). Tanpınar'ın Konyası. *Seyahatnamelerde Konya*. 33-44. (A. Çaycı, ed.). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Mandivia, İ. (2016). *Cennet-i arz İstanbul*. Karaçi: Şiri Printing Press.
- Mubarek, H.(2010). *Apne İstanbul min*. Faysalabad: Misal Publications.
- Nezir, M.(2009). Sefername Turki. [y.y.].
- Numani, Ş. (1894). *Sefername-i Rum-u Mısr-u Şam*. Agra: Matbaa Mufed Aam.
- Paşa, T.(2019). *Turki min paşa*. Lahor: Cumhuri Publications.
- Sukhri, M.[t.y.]. *Turki ka sefername*. [y.y.]
- Şerif, H. (2013). *Zuban-ı yar-i men Turki*. Lahor el-Faysal Naşiran.
- Zulfikar, G.(2001). *İstanbul Turki*. Lahor: El-fisad Publictations.